

ARALARKO ARDIAK

Unako Putzuaren inguruan dabiltz artzaiak, negua itxalsaldean pasa ondoren. Udarako Aralar mendira etorrita dagoz, garaiko larrainetara. Ardiak esnea ematen dau axuriak azi-arazteko, gaztaiak egiteko eta artzaia berbera janaritzeko. Esnearekin bakarrik ez da, ordea, ardiaren iturria agortzen; badau beste zerkirik ere beregan, illematasez gorputza estalirik dauka-ta.

Udaberriak alde egitean, udarako beroaldiak emoten dautse artzaieri ardien illeak mozteko aukera, il-beeran bada. Auzotasunak, gure artean, bere legeak beti izan oi ditu eta alkarrri lagundu bear; orregaitik batu jakoz Ataungo Pellori artzai lagunak, ataundarren ardiak illez arintzeko asmotan.

Aurretik Pellok errenka zebillen Petralin ardia il dau eta, Zaldibiko erara, odolosteak egin. Odoloste zuriak ere egin nai ebazan, baiña artarako bear ziran aña arrautza ez dizkiote oilloek ipiñi; beraz, odoleste baltzakin konpromete barko dabe. Egunsentirako agertu dira lagunak eta ekin dautsoe etengabeko lanari, goraiza aundiekin ille-moltsoak osorik ebagiz, soiñeko baten antzera, abereak billutsik laga arte.

Tartean Premin betelutarrak sua biztu dau babesleku-aterpe batean eta ardia erdibi egiña gurutz batean eskegi dau suaren aurrez-aurre... Laister aragi errearen usain gozoak egan egin dau artzaian sudurretaraño.

—Naikoa dogu-diño Pellok-eta bazkaltzeko atseden artu dagigun, eguna luze joango jaku-ta.

Pertza odolkoz bete agertzen da eta andik ekin dautsoe lenengo... Koipea ikotzetik beera zein gozo! Ondoren ardiari eldu dautso bakoitzak aal eban aldetik, iztarretik edo besotik, naiz saietzetatik, azurretan eskuak eta ortzak aregietan, berbetarako astirik gabe. Korroskada ederrak ardao baltza zintzurretik beera doan bitartean.

—Gu lez bizi danik non jagok mundu zabalean...? Otsorik eta artzik ez balego, gu aiña iñortxo ere ez...!

—Nik, Pello-diñotso Lakuntzako Peruk-, otsoari baiño bildur geiago jautxeat erensugeari. Orixe bai dala bildurgarria...!

—Erensugea sorginkeria dok-erantzun dautso Premin Betelukoak-eta sorgiñik ez dala esan oi dabe Leireko abadeek.

—Bai, eurak an barruan seguru dagozalakoan-berriro ekin dautso Peruk-; baiña, nik emen ikusi nai neukezak larraiñean, gau baltzeko tximista eta trumoi artean, kaskabarra eta arriak goitik Marik bidaltzen dauskuza-

nean... Sorgiñik ez dala? Izena dauan guztia bada, eta sorgiñak izena ba-jok; baita erensugeak ere...

—Neri ere (Antonek) zarrasta aundia egiten dauste barruan sorginkeriz betetako gure gizabideak: mendiakin, euriakin, gauakin, argiakin, naiz bero, naiz otz, naiz eguzki, naiz illetargi... Auek guztiak gorputz-azalean erantsita daukague eta barruraino odoletan eta biotz-muiñetan sarturik.

—Zeiñek erabiltzen dauz Ilargi amaren aldaketa oneik? Eta, illargi barrian batez ere, eize epeletan, gaurdikoan ikusten diran an goiko zuloxo argitsu areik zer dira? Zeiñek birtuten ditu? Illargian an dabil oraindik, beree gur-sorta bizkarrean, okerra egindako agurea; ikusi ere ikusten da illargi beteko aize bigunetan... (Pellok oldozkoi).

—Sorgiñak edonun ea sorginkeria nun-nai (berriro Peruk). Leire eta Iraxekoek esango jabek nai dabena; baiña eurak an jagozak beeran, gu berriz emen goietan Izaki guztiakin bat egiñik. Gurekin aizearen epela eta aizearen ixilla, baita zalaparta eta burrundara guztiak ere; gurekin euriaren erauntsiak eta ekaitzaren txingorak; gurekin elur-maluta zuriak mara-mara txabola gailurrean kokatzen diranak; gurekin biziak eta illak ebagitzen dituen ifarraldeko aize miña... Emen sorginkeria besterik ez dago.

—Mari ez bada, nor da? (Pello ataundarra berriz ere). Mari gurea dogu. Nun bizi dan ere badakigu: leizeetako atakan agertzen da; baiña bizi, lurpeetako eremuetan bizi da. Lurrak baditu gutxienez iru bizi-leku saila: bata goietan laiñoentzako, bestea lur-gaiñean, gizakientzako eta irugarrena lurpeko eremuetan. Goikoetan eta azpikoetan ez dau gizonak zer egiñik; Marik, ordea, bai. Or ikusten dogu zeru-goietan leize batetik bestera doanean su eta argiz inguraturik illargiaren itxuran edo, asarre danean, zalaparta osoan bere zaldi-gurdian; lurrera, berriz, noiz-nai jeisten da, eza kobratzera batez ere gezurrik esaten badozu; eta lurpeko eremuetan bizi da, an dau bere egoitza beste sorgin eta deabru askorekin. Erensugea ere arpe-zuloetatik agertzen da eta leize-zuloak lurpeetako atek dozuz...

—Bai, ba, gure aitaitak esan oi zuan (Anton amezketarren txanda da oraingoa) sorgiñak denetarikoak dagozela: onak eta gaiztoak. Txindokiko Maribera ere alditan ona eta alditan gaiztoa izan oi da. Zergaitik ori? Tarteka gau gaiztoak garalako, eza kobratzen duanean lez: guzurre esaten badozu, egia izateko falta dena, kenduko dautzu. Eun ardi izan eta larogeita amar dozuzala esan dozu? Egi osorako amar ardi falta dira, orreixek kenduko dautzuz Marik, ezetik bizi bait da. Egirako falta dana ezetza da. Zenbaitatan, ordea, Mari bera ere okerra da eta Irabe

OITURAK

baserriko neskatoa arrapatu eta bere leizera eroan eban. Beia galdu zan mendian eta neska bialdu eben gurasoak bei-billa. Illunabarrean Mari agertu jakon bei gorritxo baten antzera. Isatsetik eldu eutzon neskatoak eta tximistak arturik eroan eban bere leize-zulora. Arrezkero an omen da eta atakan ikusten ei dabe bere ille-tximia urregorriko orraziakin orrazten...

—Zuek uste dozue sorgiñek eragiten dautsoela biziari, lurra bizibarriz udaberriro? Sorgiñek biurtzen dabez loreak fruitu eta igali? Beteluko Preminek.

—Gizona, nungo munduan bizi aiz? (Pellok eraso berriro) Ataunen sorgiñari sorgain esaten dautsogu, sortzea eurak zaintzen dabelako. Sor guztien gain. Ori ume batek ere ba-jakik gure artean. Beraz sortzen dan zer guztietan dago sorgiña eta sorginkeria. Ara zer entzuen neutson nere amari zazpi urte betetzeko nituala: bein Garitasoro baserriko alabea joan zan gau batez arto-zuriketara auzoko etxe batera. An barriketan egozala, sorgiñak ukatu ebazan Garitasorokoak; etxera doala, Maizpeko zubian, sorgin moltso bat agertu jakon, esanez: Ez gerala, baiña ba-gozan; Mari Petralin ez beste guztiak emen gozoan. Eta ori esanez bakoitzak ille bakar bar kendu, buru-soil itzi arte. Kontuak atera diran ala ez...

* * *

Ortan ari dirala, orra goiko malkorretik kate otsa arkaitz artean; gizona dator kateak arrastaka orkatilletatik zintzilik, kapusai urratua gañean dauala eta abarkak amantarrakin oiñetan naiko zikiñak; bizarra eta tximia orrazteke, sasien antzera naasi..

—Zer da ori? Diño arriturik Anton amezketarrak.

—Penitentzia egiten dabillen gizakia. Emen dabil Naparroako mendietan malkorretik malkorrera eta gaillurretik gaillurrera. Oker aundiren bat egiña izango dau. Lakuntzako Peru mintzatu da.

Azkeneko itza bukatzerako gerturatu jake gure gizon menditarra.

—Eguerdi on, jaunak! Goikoak emon daguzuela bere laguntza eta grazia.

—Zein Goikok, Illargiak ala besteak...?

—Neretzako illargia zerki bat da berez ez dana eta beste bateren bear dana...

—Emen giñarduan barriketan, itz-jario, sorgineiri buruz. Sorgiñak badirala sinisten al dozu zuk?

—Gai orretan sartu baiño naiago neuke nik ardi-zati bat baneu jateko...

—Artu gizona nai dozun beste eta ez egon bagira. Edan ardoa ere. Naparra da eta baltza. Onek egingo dau-

tzu odola barruan, arpegiko kolore oiek apur bat gorritzeko.

—Ardorik ez. Penitentzia egiten nabil.

—Zer da ori?

—Ibilli nabil batetik bastera, etenik gabe, kate oneik ausi eta apurtu arteko guztian.

—Ez duzu lanbide makala, orratio, orreik ausi arte emen bizi bear badozu...

—Ibilli bearko nere okerkeria parkatuko baizat...

—Atrebentziakin, eta zer okerkeria da ori? Iñoan Pello ataundarrak.

—Ara-erantzun eutson bere lagun Lakuntzako Peruk-onek erantzun baiño leen nik emango duaz Sakana baillarako barri batzuek. Erensugea Artxueta inguruan bizi da eta urtero Sakanako gizaki bat, neskatxa aal bada, eskeiñi bear izaten dautsoe janaldi baterako.

—Ori arazo baltza dok!

—Zelan arazo ori konpondu eta korapilloa askatu ez ekiela, jakin dabe Sakanakoek gizona dabillela mendietan penitentzia egiten. Eta beregana etorrira dagoz laguntza eske.

—Bai, egia da. Erantzun dio menditarrak. Ni Urbasa eta Andia mendietan nenbillen nere eginkizuna betetzen; baiña orain Aralar mendia artu dot neure egoitzarako eta erensugearen billa nabil.

—Arabeko kazketarra terebita ta tximista anketan puz, puz, putz...! Dio Pellok eskuarekin iru kiñu egiñaz.

—Zertan zabilz?

ARANTZADI'REN DOLMENA
(887 m.)

—Konjuroak egiten. Nik ez joat emen erensugerik ikusi nai. Aparta sartago kendu ansenago mendi Beriaín, sar, sar, sar...!

Pello kiñuka dabil eta Aralar menditik kanpora bota nai dau erensugea Sakana beste aldera.

—Kiñu orreik alperrikakoak dozuz-erantzun dautso Pellori-. Ni Teodosio naiz Goñi baillarakoa, etxe oneko zalduna eta bizitza latza daroat gaillur oneitan baiña egin neban okerra ere benetan baltza eta latza zala...

—Esan, esan...

—Okerkeri guztiek badabe euren ondorena zuzentasunaren aurkakoa. Zuzentasunak besoak bear ditu berdiñak aldamenetara balantzarik egin barik. Zuzenean bear eta zuzentasuna galtzean balantza eginda, orduan okerra sortzen da eta gaitza egiten izakiaren aurka eta gizakiaren aurka, Goigoikoaren aurka lez. Oker ori zuzendu bear ekilibrioa besoetan barrero sortzeko...

—Bai, bai, jan egizu beste mokautxo bat, ederra dago-ta... Eraso eutson Antonek ardi-koipea ezpañetatik dariola; ez eutson tutik entenditzen eta.

—Nik zuzentasunaren besoa lurrerañño jetxi dot eta okerkeri aundiagorik egindedana baiño, egin ezin.

—Zer arraio egin dozu, ba? —Ataundarrak barrero—. Esaiguzu bein betiko zertan dan okerkeri ori. Arranoa lez zabiltz jira-biraka aidean, ariari eldu gabe. Zatoz ardatzera eta jo emen muga.

—Gauzak urrutitik datoz eta bi itzeetan ezin. Esan dautzuet Goñiñkoa naizela, zalduna eta etxe onekoa...

—Zalduna bazara, ez zera nolanaiko etzekoa izango.

—Zaldun naizen ezkeroz, mairuak burrukatzera alde egin neban Tudela aldera.

—Tudelaraiño elduta dagoz mairuak?

—Bai, antxen dagoz, eta Ibar erritik gora pasa ez ditzeten, antxen bertan eutsi bear dautsegu. Orretan gabiltza danok alkartuta. Urte bete gerratean pasata, pozik netorren etxeruntz, nere barruan biotza kantari nabari nebala. Etxeko beroak eta etxeko maitasunak itxaron ninduen. Zoriona nekarren barruan gaitzezka. Eguraldia ez zan eder-ederra, baiña kanpoko illunak ez eustan barruko argirik itzaltzen. Nere poza illargi betearen antzekoa zan: borobil-borobilla, bete-betea.

—Eta, gero Zer?

—Goñi ballarako egira eldu nintzanean, eremuetako gizon bat agertu jatan esanez: Teodosio, zoaz lenbailen etxera; emaztea dozu ogean beste batekin. Bat-batean aldendu zan ikuskizuna. Gau illuna, illargirik gabeko gau

illuna. Laiñoak baltz. Tximist-argiak zeru-sapaiean bere santzo ikaragarriekin. Eremuetako berriemallea lurrak irentsi eban. Parte txarrekoa zan benetan, gerora ikusi nebanez nere zori gaiztorako. Sua dariola ekin neutson aldapabeeran etxerañño, ainbeste bidar zorionez beterik egin nituen bidexka areitatik. Ezpata motza eskuan nebala sartu nintzan lo-gelan eta ogean egozanak, biak il nebazan batera amorruez beterik.

—Ondo egiña. Pellok.

—Odoldutako ezpata eskuan nebala, ekin neutson berriro mendiruntz nere asarrea baretzeko. Alaz ere, nere barruan odol-egarria ez zan asetzen, burua neban irakiten, euria eta kaskabarra gora begira artzen nebazan begietan, ezpañetan, bekokian barruko beroaren lasaigarri... Egun-sentiatik arte baten azpian arkitu ninduen, lur-gaiñean aserita, ezpata alboan... zeru garbia egoan. Laiñoak eta ekaitzak alde eginda egozan eta nere barrua baketuta. Etxera biurtzeko garaia zan. Nere gurasoek eta seme-alabek erailtzearen barria jasoko eben onezkero...

—Merezi ebena amon zeuntzen. Elagi eutson Lakuntzako Peruk. Gu kanpotik gabiltzanean auskalo zertan ibiltzen diran gure emazteak. Neu ere nereakin ez najatzu geiegi piatzen...

—Ni bai, nerearekin zera eta oso-osorik piatu nintzan eta amorruez orretzek bete nindun: nik orrelako uste osoa beregan izan eta berak ni orrela iruzurtzea...

—Geienon korapilloa ortan datza-ebagi eutson Peruk: gu emen gabiltz mendirik mendi udaberri, uda eta udazken; gure emazteek barriz beetan gu gabe eta askotan geure premirik gabe, etxeko giltza eskuetan dabela eta gu beti etxetik at. Eurak nagusituta bizi dira lurra lantzen asi ziren azkeroztik eta alkartzen ez bagara gure eskubideak defenditzeko, errukigarri izango gara...

—Ixilleko alkarte bat bear dogu-diñotso Pellok.

—Sakanean-berrero Peruk-asita gagoz. Noiz-beinka, il barruan, alkar ikusten dogu emaztekien nagusitasuna salatzeke eta alkarri laguntzeko...

Eskumuturrekin ezpañetako koipea garbitu eta Antonek itz:

—Arazoa beste baterako itzi eta entzun daiogun Teodosiori bere gertakizunak agertzen.

—Argiarekin batera jatsi nintzan etxeruntz eta goiko malkorretik entzuten nebazan negar-garraxiak. Benetan esan neike, une artan malkoak katilluka edaten zituela nere senideek. Gauza ez zan gutxirako. Gerturatu nintzanean, biotza gelditu jatan konorte barik: nere emaztea ikusten neban sotinka etxe-atarian. Emaztea il ez badot, nor il dot? Arra sortu jatan barruan: nor il dot? Ekin neutson arin-aringa eta txakurra urten jatan bidera, buztana ankartean. Zer gertatu da? Esan neutsen arnas-estuke.

OITURAK

Gurasoak il dituela gabaz eta nork ez dakigula. Arritzekoa izan da txakurrak inor ez salatzea. Esagunen bat dogu anima elkor gaizto ori. Gorroto gaituenen bat...

—Gogorra egin zenduan! Eraso zion Premin Betelukoak.

—Barruko indarrek itzi ninduen bat-batean eta belauak alkar jotzen asi. Lurrera jausi nintzan, pitzatutako orma zaarra jausten dan antzera. Odoldutako ezpatak biotzaren erdia zulatu eusten. Nere errua, nere okerra, osin beltza... Malkoz betetako osiña, baltza, mendia baiño aundiago... Barkamen gabea. Emazteak, lepotik elduta, jaiki-arazi nindun negarrez. Baiña, Teodosio, gaitzen batek jo zaitu. Zer dozu? Nolatan naastu zera orrenbeste-raiño...! Sorginkeri batek galdu nau. Gaiztoa agertu jat aingeruz jantzia, aolkua eman daust, bultzatu eta osin beltzera bota nau... Nik iñuzu-iñuzu bere esanak sinistu eta esan orrein ondorenak jaso dodaz, maillaz-mailla beeko infernuetara jatsi arte... Nork aterako nau emendik...! Barkamenik ez dot, salbamenik ez dot, itxaropenik ez dot...! Bai, Teodosio, salbamena badozu eta itxaropena ere bai. Gogoratu egizu Iratxeko abadeak zer esaten dauskun: gure siniskeriak utsak zirala. Illargia ez dala Jainkoa. Beste Jaun bat dagoela gorago eta Semea bialdu dauskula bere odolez gu askatzeko. Okerrak badu zuzenerako bidea. Arrek ordaintzen dau, Semeak, gure gaiztakerietatik sortzen dan zorra. Aurretik ordainduta dago, itxaropena zearo galdu ez dagisun. Gogora egizuz orreik, Teodosio maitea, eta goazen bertan Iruñara, apezpikuarengana, gurasoak eortzi ondoren.. Eta alaxe egin genduan.

—Eta, seme ori al da Kixmi? Pello ataundarrak.

—Gure aurrekoek ala deitzen ei eutsoen Jesus Salbato-reari eta argi aundi bat sortu omen zan arekin batera eta gure aitona batek etorkizuna ageri: Kixmi jaio da eta gureak egin dau.

—Gureak egitea, zer da? Pellok berriro eraso.

—Gurea aztikerietan sinistea izan da beti. Goikoa ez dala illargia, ezta eguzkia ere. Orreik baiño gorago beste Jaun bat dagoela eta goienean dagoen zerki orrek maite gaituala eta gure okerkeriak zuzentzeko, Semea bialdu dauskula lurrera. Orrexek emeten daust poza barruan eta nere malkoak txukatzen.

Ataundarra ez zan ixilik gelditzekoa:

—Nik uste dot, eta Ataunen danok sinisten dogu ori, aziak bearrezkoak dirala gaitzak gugandik aldentzeko, indarrak sortarazten dituelako euren kiñuz eta itz misteriosoz. Adurra sortzen dabe eta adurra bada gauza baten eta bere itxuraren artean...

—Ori ere, bear bada, ala izango da; neri, ordea, Kixmi orrek pakea dakargit barnean eta lasaitasuna biotzean. Eta, zuek ondo artuta banao ni, zueiri askeintzeko txabolarik ez dot. Koba zaarrak billa oi ditut nere atsedentoki eta egoitza. Altxuetara bidean noakizue eta bertaraten

bazeree, alkar ikusiko dogu berriro. Agur, jaunak eta esker milla.

Ango burni-zarata Teodosiok alde egin zuanean.

—Gure Sakanara ere eldu dira berri orreikiñoan La-kuntzakoak-; baiña azतिक ez jagozak batere pozik: gure aurrekoen siniskerieri eutsi bear jakela...

—Bai baiña illargia jainkoa ez badok-iñoan Beteluko Preminiek-zergaitik gurtu bear dogu Jainko lez? Jarri dagigun beste bat gorago eta segi dagigun ilberriak eta ilbeteak ospatzen oitura dogun erara. Zer ardura jok orrek?

Jarraitu eutsoen oraindik ere apur batean, Teodosiorekin asitako gaiari; bereala, ordea, aspertu ziran gaiez; ez bait ziran orretan artzantzan bezin maixu. Alaz ere, kezka barruan euken eta bigaramonean ardiak illez arindu ondoren, Altxuetara joatea erabazi eben Teodosiorekin izketa aspertu bat egitera.

Ifar aizea sortu zan une aretan eta laiño-matasak aldendu ebazan Andia mendiaren gibelerantz eta ortzia garbi agertu zan. “Goiz gorri, arrats euri” diño esaera zaar-rak eta “arrats gorri, goiz aizetsu”; emen ez zan ez bat eta ez bestea gertatu; beraz, eguna ondo etorriko zan, naiz-eta Putterriko ttonttor-ttonttorra laiñoz estalita egon, txapel baten antzera. Orrek au esan nai dau, Mari ogia erretzen dabillega leizeko bere labea, patxara ederrean, eta ori beti izan da agerbide ona, ez dau ekaitzik sortzen aserre ez danean eta. Borda-atarian bertan lo egiteko ere ez zan giro txarra, an goian izarrak kiñuka...

* * *

Goiz-sentirako itxarrik egozan. Bakoitzak bere ardiak larraiñera bialdu eta eguerdi-osterako asi ziran Altxuetarako bidean. Mendia ifar-aldeetik artu eta gaillurrera igo ziran. Beriain mendia lukeen aurrez-aurre; atzerago Andia eta Urbasa; eskubitan Aizkorri eta ezkerretan, an beko zuloan, Iruñea eta emen aurrean auspez, Sakana. Atzetik, berriz, ifar-aldeetik, an urrutian Pirenee-mendial. Ikusmira osoa eta biribilla. Begiak zabal-zabalik ditue euren erriaren ingurueri begira. Ikusmira zoragarria.

—Baiña, gertatzen da or? Orru ikaragarriak entzuten asi dira or beeko zelai-gune orretan... Diño Antonek.

—Bai, bai-erantzun Peru Lakuntzakoak-an erensugea, begira beren zulotik agertzen. Bildurgarria da benetan, mizto luzea, ezpataren antzo, ortzez jositako agoan darama.

—An Teodosio bere aurrean egurrezko gurutzea esku-bian konjuroa egiteko. Ikaratu da, igesi doa, gurutzeak ez dautzo laguntzarik eman eta... Pello ataundarrak.

—Segitzen dautso erensugeak eta kateetatik eldu dautso, kate luzeak irentsiz... Galduta dago Teodosio.

Une aretan, bere burua galdurik ikusita, Goiñiokoak eskuak gora jaso eta santzo egin dau:

—Mikel, Mikel gurea, salba nagizu!

Artzaiek sundituta gelditu dira begien aurrean agertzen zaien ikuskizunarekin: Mikel goiangeruak ezpataz lepoa moztu dautso erensugeari eta lepo barruan irentsita zeuden kateak zatitu. Mikelek gurutzeta dakar burugaiñean. Odolik gabe dagoz beera begira sorginkeri aren aurrean. Lakuntzako Peru da bere onera lenen etorri dana:

—Sakana libre da, Sakana libre da, erensugea akabaturta gero!

Teodosio lurrean etzanda erensugearen alboan, kapusaia odol-zipriztiñez, oiñak eta eskuak aske kateak ebagi ondoren, arnasarik bueltatu ezinda eta bere penitentziaren azkenetan. Kateak eten artekoa zan eta kateak etenda egozan... Biotz-biotzetik urten jakoz eskerrak Teodosiori, bene-benetako eskerrak Gaoiko Jaunari... Pitartean artzaiek inguratu jakoz eta euren esku aundiz bizkarra berotzen dautsoe zorionak emonez. Onela berbatu jako Peru:

—Zorionekoa zu, Teodosio, sinistu dozulako. Sinismenak ekarri dautzu salbamena. Sinismenez oiua egin dozu eta zure oiura Mikel ingerua etorri jatzu. Zorionekoa milla bider, zorionekoa milla bider...!

Izan ere Lakuntzako Peru artzaia kristautasunez kutsututa daukaze eta itz-jario biurtu jaku; besteeri izua ez jake oraindik biotz-barrendik aldendu; baiña, ori bai, Teodosiori lagundu dautsoe eskuak eta oiñak kateetatik askatzen. Ondoren Igaratzara eroan dabe, naiz-eta arek Goñira abiatu nai. Bide luze ori egiteko atsedean bat bearezko jako eta orretarako festa bat antolatzea erabagi dabe artzaiek. Beste ardi bat il etra festa ospatu. Bigaramonean, gorputza apur bat sendoturik, bialdu eben Teodosio bere Goiñiko etxera Peruk Lakuntzaraiño bidean laguntzen dautsola...

* * *

“Egia bazan, sartu dedilla kalabazan” esaten da gure artean ipuin bat esan ondoren; baita sorgiñenak eta erensugeanak diranean ere. Dana dala eta dena den ipuiñak esaten dausku Teodosio barriro zaldun gertatu zala eta bere esker ona erakusteko, arri landuz egiñiko elizatzko bat eregi ebala gertakizun onein oroigarri.

Gaurko egunez ere antxen dago Altxuetaren zabalgunean Teodosioren eliza. Zortzigarren eunkian jasoa. Polita benetan. Romaniko garbi-garbia. Ez da ipuia, istori zeatza baiño. An dago Mikel Deunaren irudia, gurutza burugaiñean duela.

Mikel Deuna Goikoari (In Excelsis) arrera ona egin outsoen Sakana osoan eta Sakanatik, oligoa bezala, zabaldu zan Aralar inguru osora, Naparro eta Gipuzkoan zear, bere jaiera Euskadiko lurraldeak bete arte.

Jaiera orrek, lenengoaren gaiñetik, beste eliza aundiagoko bat jaso eban, txikia aundiaren sabeleamñ kokaturik. Amairugarren gizaldikoa. Ederra. Erromaniko legetara makurtzen dana eta napar erregeen jaiera aitortzen dauana. Jaiera onen testigu eta lekuko ona Aralarko erretablo

zoragarria, esmaltez egiña eta Bizanziotik ekarria. Oraindik orain lapurtua, ez da geiago bere tokira biurtu, naiz-eta zati geienak berriro eskuratu agintariak.

Eliza txikian daude Teodosioren kateak erromea bakoitzak bere gorputzaren inguruan pasa oi ditunak gaitzak aldentzeko; baita burua sartu ere aldara ondoan dagoen zulo batean, Kredoa esanaz, buruko miña kentzeko.

Anton, Pello, Peru eta Preminen ondorengo artzaiak ikusi doguz Corpus-Christi egunean prozesiñorako palioa, guante zuriz estalitako atzamarrez eroaten. Kixmi onartu eben, aztiak konforme izan ez arren. Baiña, orduko eta aurreragoko kutsurik ez da galdu. Zenbait siniskeri eta oitura zaar kristautasunaren magalean eldu dira gurerañño. Triku-arriak, dolmenak, egin zituztenen semeak dozuz gaurko artzaiak, lengo mendietan bizi dira gaur ere eta lengo bizibidetik jatzen dabe gaur ere ogia.

Aralarko mendiak, bere larrainetan, millaka asko ardi janaritzen ditu, eta ez gutxi larrabei, moxal eta urde. Baiña, ez orain bakarrik, millaka urteetan baiño, gizaldietan zear. Euskalerriko biotza dogu Aralar. Maparen ardatzean dago. Neurtu egizu Aralartik Zubero-Benabarra-Lapurdira, batetik; Naparroako egaletara, bestetik; Bizkai eta Arabako lurraldeetara irugarrenez eta ikusiko dozu mendi-kate au erdi-erdian dagoela.

Ez da bakarrik geografia aldetik; baita ekonomi eta kultura aldetik ere gure erriaren ardatza zan. Ori garbi asko erakusten dauskue orain bost milla urteko trikuarriak. Proporzioz, alkarren arteko gertueraz, ugaritasunez Aralar mendia da mendi guztien artean trikuarrietan txapeldun.

1933'garren urtean irurogei baiño geiago ziran ezagunak. Arrezkero moltso aundia topa dabe. Ugaritasun onek zera esan nai dau, orduko aberastasunak emen dagozela, aberea bait zan aberastasunaren neurria. Artzaia dabillen tokian dago aberea, eta artzaien illobiak dira trikuarriak. Illobi aberatsak. Goiko larraiñetako illobiak. Itsasaldean ez dago trikuarriak, orrelako neurrian beintzat; euren illobiak arpe-zuloetan egozan, pobretasun aundian. Gerora, nekazaritza ugaritzen danean, orduan aberastasuna ibarretara jatsiko da; baiña, goikorik galdu gabe. Goikoak eutsi dautso gaurdaiño.

Trikuarriak nabarmentzen dau zer lekuetan bizi zan bertan eortzitako artzaiña. Ez goieneko tontorretan, bera-xeagoko zeliagoneetan eta larraiñetan, baiño: zortzireun metrotik millarako bitartean. Belarrik gozoena dagoen tokia; gatzairik ederrenak sortzen dauzan lekua.

Eortzeko moda berriak eldu ziran euskaldunen artera eta trikuarriak zertarako ziran aaztu jaken gure artzaiñai. Zertarako ziran ez ekien; baiña, misterioren bat gordetzen ebela, ori bai. Trikuarri edo tregoarri izenak berak ere zeredozer adierazten; baiña, beste izen bat ere ipiñi eutsoen: jentillarri. Jentillak gizandi indartsuak ziran eta goienetako besoetan eben euren egoitza; kristautasuna, berriz, erririk-erri zabaldu zan eta gero igon gaillurretara, Sakanatik Aralarrera. Gertakizun onein lekuko dogu Mikel Deunaren zortzigarren eunkiko elizatzko polita.

ANES ARRINDA